

Васо Ј. Ивошевић*

ДОГМАТСКИ ЗНАЧАЈ И ЛИТУРГИЈСКА УЛОГА ОКТОИХА У ЖИВОТУ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

У склопу научних излагања о Октоиху, првој ћириличкој књизи, штампаној на словенском Југу, потребно је упознати се са низом тема које она намеће. Штампана први пут овдје, у критично вријеме опстанка и, напokon, пада посљедње српске државе, Зете у доба Црнојевића, освјетљавају се сви важнији моменти о припреми за штампање ове врло значајне православне богослужбене књиге. Зато се изискује упознавање научне јавности првенствено, а онда и свако заинтересовани за појаву Октоиха, његов развитак, структуру, сараднике на писању Октоиха, њихово стваралаштво и догматски значај.

Ради потпунијег сагледања улоге Октоиха у литургијском животу православне Цркве треба упознати прилике под којима је настао и како се формирао, биографије његових сарадника и њихове творевине, првенствено оне које су употребљене у Октоиху и упознати читаоца какву је улогу Октоих имао не само у литургијском животу Цркве него и богатство догматске мисли које се налази на страницама ове књиге и скоро у сваком његовом књижевном облику. Тако се долази до потпунијег сазнања о важности ове књиге и богатству мисли и емотивних тренутака сваке његове пјесме. Октоих је својеврсна антологија богослужбених текстова у којој се сусрећу писци и њихова дјела, различити по форми и карактеру са заједничким основним задатком да се догматске истине, на којима почива читава црквена доктрина, прикажу у лирском тону и облику, на један пријемчив лирски начин. Тако је изграђен и један пјеснички литургијски језик, разумљив иако са низом потешкоћа око усклађивања језичких појмова и израза, са догматским формулама.

---

* Васо Ј. Ивошевић, Радовићи (Кртоли)

Октоих је у календарској богослужбеној употреби са изузецима за велике празнике и ускршњи пост. Некад се све до Великог раскола 1054.г. њиме користила и Западна црква, а од тада се губе његов значај и употреба на Западу. Данас су и Октоих и остале богослужбене књиге у употреби само у православној Цркви. Ипак, иако само у научним круговима, првенствено у круговима византолога и римокатоличких теолога литургичара све више расте интерес за проучавање првенствено Октоиха, који је имао и има у животу источног богослужења велику теолошко - дидактичку улогу. Као што ћемо видјети током даљег излагања Октоих у свим његовим литургијским радњама прати Псалтир, библијска књига, и не само у Октоиху него у свим књигама и обредима употребљавају се његови свештени афоризми. У поговору Цетињског Псалтира, издавач је штампао један врло надахнути текст, проткан лирским осјећањима и поетским изразом:

"Сви који хоће могу се богато наслађивати овом књигом. Ко њу чита био цар или владика, или кнез или простак, сиромах или пали у безбројне напасти - имаће сваку утјеху. А ова је књига чистоте наставник, жалости промјена, дјевојаштва чувар, Богу приближење, животу учитељ, сваком добру покретач и с Богом измирење".¹

Могло би се с пуним правом такво слично упоређивање дати и за Октоих, који није свештена библијска књига, него црквено-богослужбена, настала под другим околностима и нема такав ранг у литургијској поезији.

Интересовање световне и богословенске науке за Октоих и вишестране особине и карактеристике његовог садржаја, навеле су до првих његових превода.

¹ Псалтир је богослужбена књига која садржи псалме ради литургијске употребе подијелене у двадесет катизама (одељака) а свака катизма у три дијела и означава да се за вријеме читања у храму сједи. Поред овога постоји и Псалтир с посљедовањем у којем се налазе поред псалама, часослов, изабрани тропари и кондаци, правило за причешће и неки канони (Богородици и анђелу чувару, поуке св. Кирила Александријског о исходу душе и другом Христовом доласку, индикт, пасхалија и календар. Овај псалтир штампан је као трећа инкунабула у штампарији Црнојевића (претходили су Октоиси првогласник и петогласник). Штампанје је завршено на Цетињу 22. септембра 1494.г. Затим су изашли Молитвеник у љето 1495. и Четворојеванђеље крајем исте године. У току 1496. г. Ђурађ Црнојевић и Макарије одлазе са Цетиња пред Турцима. Макарије одлази у Влашку и једно вријеме ради овај посао, а затим одлази у Св. Гору и на положају игумана у Хиландару умро је 1533.г. Ђурђа је на превару заробио скадарски паша Фериз, окувао и послао у Цариград. Султан га је ослободио окува и дао му спахилук у Анадолији, гдје је умро 1503.г. Д. Мартиновић, Портрети, књ. I, Цетиње 1983, Ђурађ Црнојевић, 11 - 12; Штампар Макарије, 16 - 18).

Тако се у Лондону крајем прошлог вијека појавио енглески превод Октоиха са црквенословенског који је урадио руски свештеник Николај Васиљевич Орлов и штампан је у Лондону 1898.г.²

Француски превод издали су под насловом "Недјеља" белгијски бенедиктинци у Шевтоњу 1970.г. Још прије дуже времена пок. патер Мерсеније, познат је по преводу са грчког на француски језик важнијих дјелова византијског химнографског опуса. Група бенедиктинских монаха радила је тимски на преводу Октоиха. Тако се појавио и трећи том ових превода са текстовима недјељних богослужења, интегрално према грчком тексту. Уводне студије су написали патер Ежедер "О дану Господњем", најбољи рад инославног теолога о недељи. Другу је написао патер Кристијан Ханик "Текст Октоиха" и бави се стручном анализом "Октоиха". А патер Жијом, поред ових расправа, дао је "музичку адаптацију грчких и словенских мелодија".³

По стручној ојцени нашег познатог теолога-литургичара Лазара Мирковића "важан део у богослужењу Православне цркве су песме које се поју или читају на богослужењу, а имамо их у црквеним богослужбеним књигама, којих има око двадесет и четири... Грчки дух и геније, који је био почео да се гаси, оплемењен хришћанством, поново је засјао у црквеном песништву, које је углавном испевано од VI до X столећа. У том времену у Византији песници су се посветили једино црквеном песништву. И пре шестог века било је црквених песама, то су почеци; и после десетог века било је принова, али не у толикој мери као од шестог до десетог века. Од десетог века цвета још који цвет побожности у црквеном песништву, али то већ нема оне боје и мириса као дотле, а осим тога плодови тог побожног одушевљења се не уносе у богослужбене књиге, тј. у богослужење тако да потреба истих престаје. А ако су неке песме после десетог века и ушле у богослужбене књиге, то је више због угледа и високог положаја њихових аутора, но из потребе."⁴

Према ријечима Константина Каварноса, професора естетике на Атинском универзитету, "по својој унутрашњој суштини византијска химнографија је истоветна са византијском музиком, архитектуром и иконографијом. Као и оне, химнографија стреми истом циљу: да нас уведе у оно царство које је изнад овога све-

² Аноним, Осмогласник на енглеском језику, Просвјета, Цетеиње 1898. св. VI с. 423 - 24.

³ Аноним, Православни Осмогласник на француском, Весник Свешт. удружења бр. 593 - 94, 1 - 15 марта 1974, с. 7.

⁴ Л. Мирковић, Уметнички облик и постанак црквеног песништва, Богословље, орган Прав. богосл. факултета, Београд 1965, св. 1 и 2. с. 151 - 152.

та, опазивог чулима, да нас уздигне до узвишених искустава, до доживљаја духовне лепоте, светлости, до Божанственог. Теме византијских химнографа су: Пресвета Тројица, Христос, Богородица, пророци, апостоли, мученици, свети Оци и остали светитељи и ангели. То су моћ, премудрост, праведност, милост, лепота и друга својства Бога; живот и врлине Богородице и светих. Грчке црквене химне су у већини случајева објективне. Христова личност и дело описани јасно и на веома реалистички начин.

Химнограф не тражи да изрази своје "ја" или своје место и време, него чињенице, истине и вредности хришћанске религије, захвалност према Богу и светитељима, молбе за помоћ, надање и љубав".

Временом и доста рано црквени живот се обогатио дјелима учених и талентованих писаца у области науке и умјетности да је нарастао фонд стваралаштва мудрих и светих људи. Монаштво је на Истоку, особито у Палестини цвјетало и поди-зали се манастири.⁵ Међу монасима било је и оних који су тежили усамљеничком животу у пустињи и противили се црквеном пјевању као нечему што уноси свјетовни дух. То је познати покрет анти ксантарија, који су избјегавали и примање свештеничког чина.⁶

Да би се у свему ускладио у потпуности монашки живот у духу еванђелских завјета потребно је било да манастири имају упутство за држање монашког правила. Тако је настао Типик или црквени устав који значи збирку правила за живот у манастиру и богослужење, употребу вокалне музике по реду који следи. По ријечима св. Симеона Солунског Типик је изложио св. Сава Освећени (V в) како је примио од свога претходника Јефтимија, оснивача ове Лавре (IV в.) а овај га је наслиједио од свога претходника Харитона Исповједника, који је основао три манастира у Палестини. Рукопис Типика уништили су Персијанци у рату са Византијом. Св. Софроније, патријарх јерусалимски, дуго је боравио у овој Лаври и знао га је напамет, па га је записао. Ревизију текста извршили су Ј. Дамаскин и Марко, епископ отрантски (крај IX в.) некада монах овог

⁵ К. Каварнос, Византијска уметност и мисао, Теолошки погледи, Београд 1978. св. 1-2, с. 89-90. (Химнографија).

⁶ Николај Успенски, Православна вечерња (историјско - литургијска студија на руском) Богословские труды, Сборник И, Московска патријаршија 1959. с. 29. Међу васпитаницима Лавре св. Саве Освећеног налазимо угледне литургијске хинографе као што су: патријарх јерусалимски Софроније (+644.г.) Ј. Дамаскин (+780.) Козма Мајумски (+787.) Стефан Саваит (+795) Теофан Начертани (+850) н.д.с. 35.

манастира према литургијским потребама свога времена. Ревизију епископа Марка чине тзв. "Маркове главе" у којима је изложено правило по коме се врши извјесно богослужење по његовим допунама, чега није било у тексту Типика раније. Јерусалимски типик или типик св. Саве дуго времена је био прихваћен у читавој Византији и даље, а употребио га је и св. Сава.⁷

За православну црквену музику пише проф. Каварнос да се "одликује једноставношћу и чистотом без трунке било чега чулног, разметљивог, неискреног, као и непревазиђеном снагом и духовношћу".⁸ Музичку реформу црквеног пјевања увео је Јован Дамаскин, који је, поред богословског и свјетовног образовања, имао и солидно музичко знање. У раније компликовану црквену музику, која је од апостолског времена била вокална, израдио је систем осмогласног пјевања са осам гласова. Хришћанско богослужење није могло бити без пјевања, јер су и Христос и апостоли приликом молитве пјевали псалме и први хришћани су били из редова Јудеја "који су на свом богослужењу били навикнути на појање и Исус Христос је после Тајне вечере појао са својим ученицима псалме и тако увео појање псалама на хришћанском богослужењу.⁹ О томе ап. Павле учи верне да пјевају псалме, химне и духовне пјесме и прописује како да се пјева. Еф. 5, 19; Колош. 3, 18; I Кор. 44, 40; А "појање свештених песама стоји у најтешњој вези са молитвом, црквене песме су по својој садржини врста молитава. Музика даје пеништву свечано рухо, снажи му израз, појачава утиске и чини га пријатним до највише границе; све то у првом реду ради славе Божије и ради назиданја верних... Да би се спречило уношење профаних мелодија у богослужење наредио је Лаодикијски сабор (343.г.) да само могу појати канонски постављени појци и по књизи поју и нико други. А Трулски сабор (692.г.) то је поновио. На Западу су о томе особито бринули св. Амвросије Милански и св. Григорије Двојеслов. Највећа заслуга за реформу црквеног појања припада Ј. Дамаскину који је увео одређено појање према мелодијама на осам гласова чега се и данас Православна црква у потпуности држи.¹⁰ Зато га је Цариград назвао златострујним и његова бројна пјесничка дјела прекрасима. Он је назван мелодом (слаткопојцем) и велича као пастира који носи харфу као у своје вријеме цар Давид. Послије њега посебно се истиче мелод Јован Кукузел, Грк из Драча рођен у другој половини XII в. и због свога изванредног гласа

⁷ Н. Успенски, нд. 35-36

⁸ Л. Мирковић, Православна литургија, први општи део, Београд 1982. 142- 144.

⁹ К. Каварнос, Црквена музика, н.д.с. 80-81.

¹⁰ Каварнос, н.д. 80.

назван је "анђеоски појац". Имао је високо музичко образовање у дворској појачкој школи. Његове композиције у манускриптима сачуване су у светогорским манастирима.¹¹

"Ова музика је на првом месту средство богослужења и обожавања; а на другом месту је средство за сопствено самоусавршавање, за неговање и испољавање човекових виших мисли и осећања, као и средство одбране и чишћења од његових нижих, непожељних мисли и осећања. Циљ византијске црквене музике је духовни.¹²

У Новом завјету налази се признање да црквено појање може да буде средство духовног развоја. (К. Каварнос)

Црквено је "певање средство васпитања у Христовој Божанској Премудрости". Писац наводи низ цитата из Новог завјета и дјела источних Отаца у којима се наглашава значај пјевања (појања) и духовне вредности које се најбоље његују у православној литургијској музици која је заувјек остала вокална. Источни свети Оци противили су се употреби инструментата у храмовима и богослужењу као "нешто неспојиво са чистим, свечаним, духовним достојанством Христове вере..." Употреба оргуља очигледно је у супротности са праксом старе Цркве и са учењем светих Отаца.

Византијска свештена музика "је монофонична (једногласна). То значи да се ту пева само на један глас, тако да ако у појању учествују и многи певачи, они сви певају заједно, по речима св. Јована Златоустог: "као да сви њихови гласови долазе из једних уста".

Монофоничко појање није само појање које је сагласно са праксом древне Хришћанске Цркве, него је оно такође и у складу са једноставним, смерним, озбиљним карактером самога Христа и Његовог учења.

Да би се "дало појцима потребно време за одмор (предах) и да би се молитвена заједница одржала у стању духовне трезвености уведено је у византијском певању (појању) антифоно певање. Певају два хора, који се наизменице смењују, час лева, час десна певница... Пракса антифоног певања забележена је већ у доба апостолских мужева... Св. Игнатије Антиохијски први је увео у црквену употребу антифоно појање."¹³

1. *Посїанак, развїїак и сїррукїџура Окїїоїха*

Октоих или Осмогласник је једна од веома важних црквених богослужбених књига, која се стално у цркви употребљава од

¹¹ Л. Мирковић, Православна литургика, с. 267-68

¹² Каварнос, н.д. 84.

¹³ Каварнос, н.д. 85.

недјеље Свих светих т.ј. прве недјеље по Духовима до уочи суботе недјеље месопусне. Ова књига се најдуже преко године употребљава за пијевницом што значи да је намијењена искључиво појцима. Стално је преко седмице у употреби, изузев дана када се светкују неки Господњи, Богородичини и празници светих. За сваки дан у седмици од суботе до идуће суботе садржи разне врсте литургијских пјесама промјенљиве садржине и напјева. Као што му и сам назив казује у току једне седмице од суботе до следећег петка поје се одређени глас, а има их осам гласова различитих мелодија. Круг од осам седмица са осам гласова назива се столп (стуб) и у току богослужбене године највише их може да буде осам. Октоих се издаје у двије књиге са по четири гласа (1-4 и 5 - 8). Данашњи Октоих редиговао је св. Јован Дамаскин, али не потпуно него добријем дијелом. И прије и послје њега постојали су редактори ове књиге и аутори разних пјесама које се у њој налазе. И прије знаменитог дјела Дамаскиновог у погледу израде осмогласног мелодијског система, написао и највише у његовим службама, првенствено за недјељне службе. Треба одмах истаћи да је Октоих књига у којој се прославља Христово Васкрсење сваког дана у седмици. Литургијска служба Васкрса у Октоиху се не налази него у посебној књизи, Цвјетном триоду и тамо је уписана дивна Дамаскинова служба Пасхални (васкрсни) канон познат у химнографији као Златни канон. Најзначајније пјесничко дјело је његово труд и плод које је постигао пишући све врсте пјесама у Октоиху које величају Ускрс као празник над празницима. Ту и у поменутом Златном канону очигледна је сва пуноћа и раскоф мисли и осјећања, пјесничких форми, првенствено метафоре, садржина догме која је овдје нашла себи најљепше епитете и форме.

Први познати редактор једног зборника литургијских пјесама, које су се пјевале на осам гласова спомиње се антиохијски патријарх Севир (Север), управљао и из емиграције, који је морао да напусти Антиохију и да се склони у Александрију због монофизитске јереси, која је дуго пустошила по Истоку. Спомиње се од 512 - 538.г. Како је припадао монофизитима, његови списи временом су изгубљени, иако је као прогнаник у егзилу лијепо примљен. У тзв. октоиху патријарха Севира налазе се прве службе архиђакону Стефану, апостолима Петру и Павлу и осталим апостолима.¹⁴ По мишљењу неких савремених истраживача у данашњем октоиху сачували су се рудименти

¹⁴ Н. Усенски, Византиска Литургија (на руском) Богословские труды, Москва 1982. св. 23, с.53. М. Поснов, Историја хришћ. цркве (на руском) Брисел 1964.87-88. Ј.Фундулис, Литургика А (на грчком) Атина 1993.с.83-84.

многих Севирових пјесама. Њему припада и најстарија молитва Богородици, која се данас налази у православном часослову у чину вечерње и чита се у току Великог поста и гласи: "Под Твоје милосрђе прибјегавамо, Богородице, не презри наше молитве у невољама него нас од биједа избави једина чиста, једина благословена"¹⁵. Постојало је и тада осмогласно литургијско пјевање особито током VI в., али није било редиговано као што је постигао Дамаскин, захваљујући његовом високом музичком образовању и пјесничком таленту. Северов биограф пише да кад је увидио патријарх да народ воли и зна да пјева на разне напјеве, то је он "као отац који воли своју дјецу", учествује "с њима у забавама, уводи у цркве дужност нарочите појце зване псалте, сам пише химне и предаје их појцима да их уче с народом. Он је уносио у свој Октоих напјеве Антиохијске цркве који се јављају током IV и V в. Његов Октоих сачуван је само на сиријском језику".¹⁶

Интервал од патријарха Севера до појаве Јована Дамаскина изгледа да није имао неког значајног представника у редакцији Октоиха. Први је Дамаскин у своје време. Он је "оставио за собом велики песнички опус. У формирању Октоиха његова је одлука одлучујућа". Он је редактор овог зборника најважнијих црквених песама, а уз то и редактор канона као песничке форме." Ипак "Јован је био само реформатор, а не и први састављач Октоиха".¹⁷ Његово дјело наставио је и допунио Јосиф Химнограф, најплоднији и најзнаменитији међу осталим писцима и редакторима Октоиха.

Структура Октоиха огледа се у редосљеду више свештених радњи, које су међу собом назависне, а повезује их духовни мистички ланац литургијског назначења. Оне су као саће у кошници, које су ипак текстуално самосталне. Заиста Октоих дјелује као својеврсна кошница мисаоно-емотивних химни и све се сједињују литургијским особинама ове црквене умјетности, као и догматског смјера. Тај поредак почиње увече вечерњом уочи сјутрашњег дана; недјеље а завршава се сјутрадан послје је подне. Видјели смо да је Октоих таква богослужбена књига, која је посвећена празновању недјеље као успомене Васкрса,

¹⁵ Ова молитва се налази на крају чина свакидашње вечерње, а употребљава се у току ускршњег поста.

¹⁶ Н. Успенски, н.д. с.53.

¹⁷ У више наших манастира налазе се Дамаскинове фреске. Једна "његова рука чува се у цркви св. Ђорђа у Расу. М. Кашанин, Српска књижевност у средњем веку, Београд, Просвета 1975. с. 62. Св. Радојчић, Узори дела старих српских уметника, Београд С.К.Задруга 1975, Беседе Ј. Дамаскина и фреске Успења Богородичиног у црквама краља Милутина, с. 181 - 194.

зато ћемо излагати, због ограниченог простора, структуру ових богослужбених чинова, који су томе празнику и посвећени.

Тако велика вечерња почиње читањем 103. псалма у којем се врло сликовито приказује стварање свијета и Божије стварање о створеном, одржавање творевине, пад првог човјека, Христов долазак и Његово дјело спасења. Затим се читају катизме. То су одабрани псалми који имају своју симболику. Псалтир је подијељен у двадесет катизама, а свака катизма има три пододјелка. Пјевају се стихире на стихове из псалама 129. и 141. Стихире су за недељну вечерњу прво Дамаскинове, затим Анатолијеве и Павла Аморејског. На крају стихира долази свечано пјевање догматика, у којем се велича Богородичино дјевичанство и слави Христов долазак међу људе у божанској и човјечанској природи. Вечерње се завршава пјевањем тропара по гласу.

Разликујемо велико и мало повечерје. На малом повечерју, које се служи сваког дана, поред псалама и разних молитава, чита се канон Богородици.

Јутарња богослужења почињу полуноћницом. Постоје недељна, суботна и посведневна разноликог садржаја псалама и молитава.

Јутрење разликујемо васкрсно, празнично и свакидашње. И овдје износимо поредак васкрсног јутрења у духу поруке Октоиха.

У јутрењи имамо богат репертоар духовно-богословских спјегова о Христу и Његовом спаситељском дјелу. Пошто свештеник прочита молитве пред иконостасом и појац прочита шест одређених псалама, почиње пјевање тропара. Затим читање сједална, кратких пјесама уз које се читају и катизме. Потом долази пјевање 134. и 135. псалма хвалитног и величање догађаја неког празника или светитеља. Онда низ од шест васкрсних пјесама у којима се приказују анђели и жене мироносице на Христовом отвореном гробу. Послије читања еванђеља недељног (има их 11 одређених одјелјака које описују Васкрс) долази пјевање канона по ирмосима. Ирмос је "једна строфа од неколико стихова и служи за углед осталима и по ирмосу се равна мелодија канона." А канон је збир од девет односно осам пјесама. То су библијске пјесме које имају симболични значај, а односе се на долазак Христов. При крају канона пјева се величање Богородици састављено од Богородичне захвалне молитве Богу што је удостојио да роди Спаситеља свијета, чији се текст налази у Лукином еванђељу (Лк. 1, 46 - 59) са пригјевом "Часнију од керувима и славнију од серафима, која је без губљења невиности Бога Ријеч родила, истиниту Богородицу величамо". Мисли се да је ову молитвену пјесму написао Козма,

еписког мајумски. Ексапостилар долази одмах послије канона и означава одашиљање апостола на проповијед. На крају долазе хвалитне стихире на стихове псалама у којима се велича име Божије (пс. 150-151). На крају ових хвалитних псалама и стихира долази еванђелска стихира у којој се опјевају васкрсни догађаји у одјељцима васкрсних јеванђеља, којих има 11, исто као ексапостилара и еванђелских стихира јер приказују исте догађаје. Затим се пјева дивна пјесма Велико славословље у којем се слави тројични Бог. На крају један од два васкрсна тропара по гласу који се сваке недјеље смјењују.

У св. Литургији удио Октоиха је присутан у пјевању стихира по наредном гласу на стихове из Христове бесједе на Гори (Мт. 5, 1 - 12).

Тумачења свих ових литургијских израза објављена су код Л. Мирковића, Православна литургика, Београд 1982. с. 220 - 239.

Сарадници у Октоиху и њихово стваралаштво

У реду сарадника на изради Октоиха било је више писаца, углавном византијских монаха. Њихов рад се одвијао током осмог и деветог вијека. Велик број њих потиче из манастира св. Саве Освећеног, па су добили заједничко име саваити, иако сви они нису учествовали у формирању ове књиге. Дајемо њихове кратке биографије и упућујемо заинтересоване на литературу у којој су опширно приказани.

1. Јован Дамаскин је син угледне хришћанско-арапске породице, која је била врло богата и властелинска. Рођен је у Дамаску око 650.г. и био је веома образован у световним и богословским наукама. Помагао је оцу у вршењу врло повјерљиве дужности министра финансија на калифовом двору. Када је крајем седмог в. почело прогањање хришћана, Јован напушта државну службу, ослобађа своје робове и богато имање дијели сиротињи. Повлачи се сасвим из Дамаска и одлази у ман. св. Саве Освећеног близу Јерусалима, гдје се окупио велик број учених монаха. Јерусалимски епископ га је рукоположио у чин свештеника и поставио у граду за проповједника, јер се истицао знањем и великим даром говорништва. Ускоро напушта ову дужност и предаје се испосничком животу и писању књига. Дамаскин је оставио значајне теолошке расправе и био први богослов-систематичар на Истоку. Особито је врло значајан његов рад на Октоиху. Он је не само редактор новог издања Октоиха, него и реформатор византијске богослужбене музике, коју је коначно формирао на осам гласова. Доста је писао у црквеној литургијској поезији. Послије св. Андреја Критског,

који је почео да пише каноне, Дамаскин је и поред тога, још много написао. Његови су канони на Васкрс и све Господње и Богородичине празнике; догматике и стихире на малој и великој вечерњи, као и на јутрењи. Његове су пејсничко - теолошке преокупације Оваплоћење (јављање Бога у тијелу и Христов Васкрс). Поред мисли ап. Павла о јављању Бога у тијелу (I Тим. 3,16; Јевр. 1,2; 2,14) Дамаскин директно пише "Оваплоћење је једина новост под Сунцем", алудирајући на Соломонову песимистичку изјаву "Ништа ново под Сунцем". Поред низа још и других литургијских творевина писао је дивне бесједе у славу Богородице и у заштиту икона. Умро је прије 753.г.

2. Анатолије, монах Стидитског манастира у Цариграду и ученик знаменитог настојатеља овог манастира Теодора допуњавао је стихире Дамаскинове на вечерњи на Господи возвах и на јутрењи хвалитне стихире. Живио је у IX в.

3. Козма, епископа Мајума, града код Газе у Палестини. Родом је био из Јерусалима и рано остао сироче. На пијаци робља у Сицилији откупио га је Дамаскинов отац и усинио. Тако је постао адаптирани брат Дамаскинов. С њим је учио све богословске и световне науке код једног врло образованог монаха Грка из Калабрије. У манастиру гдје су дуго живјели као монаси помагао је Дамаскину на редакцији Октоиха. Умро послје њега. Писао је дивне каноне.

4. Митрополит Смирне Митрофан (+880) спјевао је троријчне каноне.

5. Митрополит никејски Теофан (845) саставио је каноне на седмичне јутрење. Митрофан је писао каноне: анђелима (понедељак), апостолима (четвртак) и умрлима (субота).

6. Јосиф Химнограф (+883). Родио се у Сицилији, а по смрти родитеља дошао у Солун и замонашио се. Ту је рукоположен у чин свештеника. Чувени Григорије Декаполит поведе га собом у свој манастир у Цариграду. Повераване су му деликатне црквене мисије. Јосиф је био врло плодан пјесник. Написао је четрдесет и осам канона за седмичне дане у Октоиху. Тако је писао: канон покајни (понедељак), Претечи (уторак), Крсту и Богородици (сриједа и петак), св. Николи (четвртак) и свима светима (субота).

7. Византијски цар Лав Мудри (+911) написао је једанаест еванђелских стихира у којима се опјевају они јеванђелски догађаји у којима се у овим одјељцима говори.

8. Византиски цар Константин Порфирогенит (+959), син Лава Мудрог, написао је једанаест егзапостилара у којима се казује о одласку Христових ученика на проповијед.

9. Никејски цар Теодор Дука Ласкар написао је Канон Богородици у покајничком тону, који се налази на крају Октоиха.¹⁸

Дојмайски значај Октоиха

Двије основне догматске истине на којима почива читаво учење Цркве, прожимају све текстове Октоиха. Као неко драгоцену ткању, сав корпус Октоиха прожимају ове мисли о Оваплоћењу и Васкрсењу. Дамаскин као богословски систематичар на темељу највеће истине под Сунцем да се Бог јавио људима посредништвом Дјевојке, која је била и остала Дјева, изводи закључак на основу јеванђелске истине о овој тајни. За људски разум то је недокучиво, јер прелази границе сазнања. У појави Богочовјека сажета је сва наука благовјести, у чију суштину човјек не може разумом ући. И јеванђелист Јован, који је удостојен највећих виђења, овај чин описно приказује: "У почетку бјеше Логос и Логос бјеше у Бога и Логос бјеше Бог. Он бјеше у почетку у Бога. Све кроз Њега постаде и без Њега ништа не постаде што је постало. И Логос постаде тијело и настани се међу нама и видјесмо славу Његову" (Јов. 1,13 - 14). Како је ово настало велики теолог и пјесник каже: "И гдје хоће Бог, побјеђује се природни чин (Догматик 7. гласа) у центру његове пажње је Богородица која је безгрешно зачела и родила Богочовјека Христа. Заједничарство Бога и човјека се огледа у овом догађају из кога сви други израстају и уводе нас у тајну страдања и васкрсења Богочовјека. Као што је чудесно Христово Оваплоћење тако је и Његово страдање, Крсна смрт, силазак у Ад и васкрсење. Безбројни су лирски преливи пјесничког израза који славе Васкрсење као побједу над смрћу и ослобођење човјека за вјечну заједницу с Богом.

Тако се у тропару осмог гласа чита: "С висине се сишао милосрдни, три дана си провео у гробу погребен, да нас ослободиш грехова, животе и васкрсење наш, Господе слава Теби". Или "Сабеспочна Речи Оцу и Духу, благоизволио си тијелом узаћи на крст и смрт претрпјети и васкрснути умрле Својим славним Васкрсењем". Врло је импресиван садржај васкрсног тропара другог гласа: "Када си сишао у смрт, животе бесмртни, тада си умртвио Ад блистањем Свога божанства, када си и мртве од провалије смртне васкрсао, све силе небеске пјеваху Животодавче Христe Боже наш, слава Теби".

¹⁸ Филарет, архиеп. черниговски, Обзорение пјеснопјевцев и пјеснопјениа Восточной церкви, Чернигов 1864, Модест, епископ лублински, О церковном Октоиху, Кијев 1885.

Vaso J. Ivosevic

DOGMATIC STUDY AND LITURGICAL USAGE OF OCTOECHOES IN LIFE OF ORTHODOX CHURCH

Summary

The wealthy treasures of spiritual and artistic creativity from old times have been preserved in Orthodox church. This is primarily true for church literary creativity in poetry and prose. It also deals with melodic treatment through the long development of vocal music. The creative genius of the ancient Church had enriched every historic era with new poetic creations and melodic variants. This way a very rich and versatile liturgical literature has been created in long running of time. In liturgical life of the Orthodox church, reading and explaining the *Holy Writ* take the first place through the study of all apostles and church, theological writers.

The liturgies of early Church in post apostles' time have been followed by first singing of psalms, and after them of other spiritual songs, created in public worship practice of ancient Church. St. apostle Paul writes about this in some of his epistles. Singing of religious songs, originated from the spiritual life of first Christians, is closely linked with church philosophy respectively with biblical and patristic school. The ancient liturgical chanting had mainly been based on use of psalms. It had been used until present, but enriched during the time by new poetic structures, originating especially in period from 8th to 12th centuries. Those are the works of theological writers, who had been very educated both in the field of secular and theological sciences. In addition to that, vocal church music was created. On the east it has been preserved without changes. That is a *sui generis* music system, harmonized in eight voices liturgical chanting on basis of the old practice. Antiochian Patriarch Sevir (5th century) was the first to practice it. On basis of eight voices chanting he created a specific Octoechoes, introducing to the liturgy the songs people liked. That was a long lasting process, without outstanding representatives, until the occurrence of John Damaskin in the second half of the eighth century. He mastered the eight voices music, which reached the peak in his time. A man of excellent secular and theological knowledge, knowing well all former patrologists and writing himself a great deal, he had created a large number of liturgical songs, especially the so called

canons, extolling Christ's resurrection and other holidays. Many of his poetic pieces are presently used as sources of Church dogmatic philosophy. His great work is also the reform of eight voices' chanting, which obtained its final stage at that time. He is not just a melodist, but a poet - theologian in fundamental meaning of this word. He remained unsurpassed in the domains of these forms of creativity. He was born in the middle of seventh century, and he died at his very old age - in 753. At that time he was a monastic and priest in Monastery of Saint Sava the Consecrated nearby Jerusalem, according to which the local monks were called savaites. There were theological writers collaborating on Octoechoes before and after him, but he is the most respected. Just to mention some other collaborators, like Anatol, Constantinople Patriarch, Kosma Melod Mitrophan, Episcopus of Smirna, Theodor Studit, Paul Amoreyan, Joseph Hymnographer, George of Sinai, Byzantine czars Lav the Wise, Constantin Porfirogenit and the last Nikeyan czar Theodor Laskaris, author of famous lyric Repentant Canon, which finalizes the contents of Octoechoes. This liturgical anthology also consists of other poetic works of anonymous authors.